

verdedigt Houbraken als een fantastisch, onvergelykelijk schrijver, die met zijn deïstische overtuiging vlak bij de natuurfilosofie van Vincent van Gogh stond, ja zelfs een proromanticus was (442) en met zijn 'flexible intellect ultimately triumphs.'(455) De vergelijkingen die Horn trekt doen het misschien goed bij 'undergraduates' maar passen echt niet in een wetenschappelijk werk. Bijvoorbeeld: Houbraken 'introduced theory much like modern potboilers throw in sex, on a fairly regular, but still unpredictable basis. The difference is that someone like Harold Robbins (1916-1997) [iedereen krijgt zijn jaartallen in dit boek] counted on his erotic material to revive the flagging interest of his reader' terwijl Houbraken dat niet op die manier deed. (171) Zijn boek leek op het dagboek van Samuel Pepys (163), hij liet zien hoe reislustig de kunstenaars waren, een reislust, die een 'Jack Kerouac (1922-1969) [liet] cry voor mercy.'(239) Gelukkig gaf Houbraken geen verklaring voor de economische opbloei in Europa door middel van de Weberthese en gelukkig leefde hij ook vóór Marx en Darwin, zodat hun theorieën zijn werk niet konden beïnvloeden. (682) Kortom Horn wil hedendaagse problemen via het vermeende gelijk van Houbraken behandelen en daarbij ook nog zijn eigen hiermee overeenstemmende opvattingen. Dit alles gaat gepaard met eindeloos gepolemiseer in tekst en noten tegen marxisten en feministen en andere aspecten van de Amerikaanse academische cultuur.

Het opvallende aan dit boek is niet alleen dat Horn Houbraken naar zich toeschrijft, maar — erger — zichzelf zeer opzichtig op de voorgrond plaatst. In 1996 werd hij tijdelijk blind aan zijn rechter oog. Houbrakens sombere kijk op het leven werd voor hem bevestigd toen plotseling zijn 'first cousin, first love...' overleed, dit alles in de Inleiding. Hij was van plan met dit boek 'like a heat-seaking missile' (9) antwoorden op verschillende vraagstukken te zoeken en 'I am at the same ripe age at which Houbraken died...' In antwoord op een these van Bok wordt ons medegedeeld, dat het schilderwerk van de hand van Horns grootvader nog in goede staat verkeert. (103) Als Houbraken een anekdote vertelt over een kunstenaar die in het buitenland zijn Nederlands is verleerd, heeft Horn ook een neef gehad, die dat overkomen is. (278) En Houbraken troost hem: 'when sleep won't come or Terminus grins at me from behind the television at the foot of my bed, it is Houbraken's view of the world and life ... that might just be of comfort to me.' (620) Tenslotte nog een laatste: 'My own name amongst the Bentvueghels (a student society of the sixties at the institute for Art History at the University of Utrecht) is 'Hillbilly.'" (778, noot 61) Het is treurig dat hier zoveel ruimte moet worden gegeven aan deze zeer opdringerige kanten van de tekst. Deze lezer wil dat gewoon allemaal niet weten en hij verbaast zich er geweldig over dat dit kostbare boek in deze vorm is verschenen, en met subsidie van de stichting Charema. Een ervaren redacteur had van het manuscript misschien nog iets goeds kunnen maken. Nu is er een amorfe, in zijn breedvoerigheid en wonderlijkheid niet door te komen tweedelige pil ontstaan. Helaas, een gemiste kans.

E. O. G. Haitsma Mulier

F. Hemsterhuis, *Wijsgerige werken*, M. J. Petry, ed. (Budel: Damon, Leeuwarden: Fryske Akademy, 2001, liv + 867 blz., ISBN 90 5573 228 1 (Damon), ISBN 90 6171 916 X (Fryske Akademy)); J. van Sluis, *Bibliotheca Hemsterhusiana. Het boekenbezit van Tiberius en Frans Hemsterhuis, met genealogie en bibliografie* (Budel: Damon, Leeuwarden: Fryske Akademy, 2001, 296 blz., ISBN 90 5573 229 X (Damon), ISBN 90 6171 917 8 (Fryske Akademy)).

Frans Hemsterhuis (1721-1790) was de zoon van Tiberius Hemsterhuis, hoogleraar Grieks aan de Leidse universiteit. Die zoon haalde in tegenstelling tot zijn vader nooit een academische

graad, maar werd vanaf 1755 plaatsvervangend, later eerste secretaris van de Raad van State. In 1780 ging hij vrijwillig met pensioen. Hij bleef ongehuwd. Dit goed betaalde maar verder onopvallende leven was gevuld met andere bezigheden, namelijk het beoefenen van de filosofie. En Hemsterhuis raakte in Europa bekend vanwege zijn wijsgerige werk, dat — voorzover gepubliceerd — vooral in Duitsland door bijvoorbeeld Goethe, Jacobi en Kant, maar ook in Frankrijk door iemand als Diderot in zijn ontwikkeling werd gevolgd. Zelf bezocht Hemsterhuis Goethe in Weimar. Hemsterhuis was een platonist naar de vorm van zijn werk niet in de inhoud. De mens, niet God betekende voor hem het uitgangspunt van een serieuze filosofie. Zijn ijkpunt was de Griekse wereld: daar heerste culturele diversiteit met een natuurlijke neiging tot exact denken en wetenschappelijk onderzoek. Hij zette zich af tegen de streng monotheïstische joods-christelijke traditie en wilde het geluk der mensheid bereiken door de Griekse levenskracht in de bestaande maatschappij te laten doordringen. Zijn kritische belangstelling voor het spinozisme en zijn losstaan van elke kerkelijke groepering leverde hem menige beschuldiging op een aanhanger van het materialisme te zijn. Maar die verwierp hij resoluut. Vooral in zijn langdurige vriendschap en discussies met zijn gelovige vriendin prinses Gallitzin, de Duitse echtgenote van de Russische ambassadeur, speelde dit element een rol.

Er zijn nu twee boeken verschenen waarmee deze vrijwel vergeten figuur weer duidelijk 'op de kaart' is komen te staan. Het eerste betreft een uitgave van zijn werken, het tweede gaat over zijn bibliotheek. Dat bevat een fotomechanische herdruk van de veilingcatalogus uit 1791 van zijn ongeveer 4000 banden tellende boekerij, waarin nog heel veel van het bezit van zijn vader aanwezig was. De catalogus maakt het mogelijk na te gaan welke boeken Frans gebruikt zou kunnen hebben, zoals J. van Sluis voorzichtig stelt. Hij kan niet precies nagaan waarom de verzameling uiteindelijk niet in zijn geheel in de universiteitsbibliotheek van Leiden is terecht gekomen zoals de opzet was. Bestond er onenigheid met de bibliothecaris, de flamboyante Ruhnkenius? Misschien zijn er nadere bijzonderheden te vinden in de nog niet gepubliceerde correspondentie van Hemsterhuis. Enkele bijlagen met zijn testamenten, verslagen van een bezoek aan zijn bibliotheek en een eerder verschenen en nu gecorrigeerde genealogie en uitgebreide bibliografieën van leden van de familie completeren deze zorgvuldige bezorgde uitgave.

De editie van zijn werken, alle in het Frans geschreven en hier van een Nederlandse vertaling voorzien, is een gecompliceerde aangelegenheid geweest, zoals wordt verteld door de bezorger M. J. Petry, als 'emeritus hoogleraar geschiedenis van de wijsbegeerte Erasmus Universiteit Rotterdam' geïntroduceerd op het titelblad. Hij bespaart ons ook niet bij herhaling de problemen die met betrekking tot zijn project door verwickelingen aan die universiteit ontstonden, waardoor het vijf jaar stil lag, noch hoe voortreffelijk zijn collectief van vertalers was. Zij klaarden de opdracht in drie jaar en inderdaad zijn er soms sporen van die haast te zien. Op den duur bleek namelijk, dat de negentiende-eeuwse eerste Nederlandse uitgave van Hemsterhuis door L. S. P. Meyboom (1846-1850) vergeleken met de handschriften niet geheel betrouwbaar was, met als gevolg dat enig werk moest worden overgedaan. Uiteindelijk is een uitgave geresulteerd van 27 belangrijke teksten (voordien hooguit tien), die op zeer verschillende wijze zijn ontstaan. Vaak schreef Hemsterhuis een stuk op verzoek van begunstigers. Nooit verscheen zijn naam op een titelblad en hij deed geen enkele poging om anderen te interesseren door recensies of publiciteit uit te lokken. Ook de handschriften van eenzelfde tractaat wijken nogal eens van elkaar af. En al zijn er oudere uitgaven zoals een in het Duits uit het einde van de achttiende eeuw, toch moeten die, zoals duidelijk moge zijn, met voorzichtigheid worden benaderd.

Wat is nu de balans? Acht teksten zijn bewerkingen van oorspronkelijke edities door toedoen

van Hemsterhuis tot stand gekomen, twaalf zijn gebaseerd op autografen, twee zijn geschreven door zijn klerk, twee andere zijn slechts tot ons gekomen in een voorlopige vorm, waar Hemsterhuis zijn toestemming niet aan gegeven zou hebben, en tenslotte waren drie slechts beschikbaar in een postuum verschenen versie. Deze opsomming, gegeven in de woorden van de uitgever, is noodzakelijk omdat in de uitgave ook voor de niet eerder gedrukte teksten quasi achttiende-eeuwse titelbladen zijn geplaatst, die zouden kunnen doen vermoeden dat ze al voordien gedrukt waren. In de noten achterin kan gelukkig de werkelijke situatie worden nagegaan. De brede belangstelling van Hemsterhuis is af te lezen aan de titels op het gebied van de filosofie, wiskunde en natuurwetenschap, schoonheidsleer en godsdienst (waar vooral in Duitsland de belangstelling naar uitging) en van geschiedenis en maatschappij. Voor de (ideeën)historicus is deze laatste categorie het interessantst. Niet alleen uit Hemsterhuis zich daarin wijsgerig over de geschiedschrijving, maar ook over de ontwikkelingen in de Republiek gedurende de jaren tachtig en de Franse revolutie. Oorspronkelijk waren dit brieven aan prinses Gallitzin, die na haar scheiding naar een katholieke geloofsgemeenschap in Munster was vertrokken. Hemsterhuis was als secretaris van de Raad van State natuurlijk zeer betrokken bij het 'ancien régime'. Desondanks zag hij ook wel dat Willem V zwak optrad en stelde hij voor de centrale macht te versterken, een raad die de met hem bevriende G. K. van Hogendorp ook had gegeven. Andere brieven bevatten levendige verslagen van de gebeurtenissen in Den Haag met als hoogtepunt de omwenteling van 1787 en de intocht van de prins in de stad, die hij vanwege de versieringen met laurier en mirte vergeleek met 'un bois sacré ambulante'. Het was 'une chose absolument grecque'. Hoe praktisch veel van zijn opmerkingen ook lijken, toch treft de soms geëxalteerde toon en de telkens weer terugkerende verpakking met beschouwingen over de ontwikkeling van de mensheid en de vorming van de staat. Het is goed dat deze mooie editie er nu is om nader kennis te maken met het denken van een bijzonder man.

E. O. G. Haitsma Mulier

O. van Nimwegen, *De Republiek der Verenigde Nederlanden als grote mogendheid. Buitenlandse politiek en oorlogvoering in de eerste helft van de achttiende eeuw en in het bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748)* (Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 2002, 496 blz., €32,50, ISBN 90 6707 540 X).

De Spaanse Successieoorlog is in de geschiedschrijving altijd beschouwd als een keerpunt. Na 1713 behoorde de Republiek niet langer tot de grote mogendheden. De eindeloze oorlogvoering op ongekende schaal had haar financiële en militaire krachten gesloopt en aan de rand van een staatsbankroet gebracht. Het leeuwendeel van de staatsinkomsten ging na 1713 op aan rentebetaling op de staatsschuld. Leger en vloot werden sterk ingekrompen en aan verval ten prooi gegeven. De geheime afspraak tussen Engeland en Frankrijk in 1712 liet een trauma na en wakkerde de wens naar internationale afzijdigheid aan. De barrière in de Oostenrijkse Nederlanden bood de Republiek wel militaire, economische en politieke voordelen, maar kostte handen met geld en betrok haar direct bij de Europese evenwichtspolitiek. Ogenscheinlijk wist de Republiek haar aanzien na 1713 redelijk te handhaven. De Oostenrijkse Successieoorlog legde haar militaire en politieke zwakte echter genadeloos bloot. De Republiek was niet in staat de Franse aanvallen te weerstaan en was gedwongen de vernederende vrede van Aken te aanvaarden, om erger te voorkomen.

Geen tijdvak van de Republiek is meer in vergetelheid geraakt dan de jaren 1713-1748. Het